

The article attempts to find out what the authorized folk tale / song means. It is highlighted stages of Mykola Leontovych's work at the opera "On the Mermaid's Easter" set to Borys Grinchenko's tale with the same title. It is analyzed dramatic art of the opera; it is found out differences in the final acts of opera and fairy tale.

Key words: authorized folk tale, authorized folk song, opera's dramatic art, block-scene.

Павловська-Єжова Т.А.,

викладач Університетського коледжу
Київського університету імені Бориса Грінченка;

Сокальська В.Ф.,

викладач Університетського коледжу
Київського університету імені Бориса Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕРІОДУ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

У статті розглянуто тенденції та напрями розвитку української музичної культури кінця XIX — початку XX ст. Визначається вплив ідей Б.Д. Грінченка на формування світогляду і творчої діяльності композиторів-сучасників. Наголошується на пріоритетній ролі народної пісні в становленні українського національного музичного мистецтва.

Ключові слова: українська музична культура, національна самосвідомість, народні джерела, українська пісня.

Коли хочеш ти добро зробити, —
Поспішай його робити швидше,
Поки є його чинити сила...

Б.Д. Грінченко

Звертаючись до діяльності і творчої спадщини видатного громадсько-політичного діяча, письменника, педагога, просвітителя Б.Д. Грінченка, ми розуміємо, що його прогресивні, новаторські та далекоглядні ідеї є актуальними нині для всіх, хто живе в Україні XXI ст. Митець наголошував, що український народ має законне право на розвиток своєї мови, літератури і культури як головних атрибутів державної незалежності. Б. Грінченко висував і рішуче обстоював тезу, щодо першочерговості справи — формування свідомої

української інтелігенції, яка б взяла у свої руки всю національно-просвітительську роботу серед народу.

Історію розвитку української музичної культури в різний період досліджували Д. Антонович, М. Грінченко, А. Ковальчук, Л. Пархоменко, М. Гордійчук, Л. Корній, А. Муха та ін.

Значним поштовхом до поглибленого вивчення безцінного спадку Б. Грінченка стала поява монографії Н. Зубової «Архів і бібліотека видатного діяча українського просвітництва Б.Д. Грінченка», написання низки статей та видання репертуарно-навчального посібника «Музичний архів Б. Грінченка» Є. Куришевим, доцентом кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

Метою статті є обґрунтування значення творчої та просвітницької діяльності композиторів — сучасників Б.Д. Грінченка — у становленні й розвитку музичного мистецтва, спрямованої на піднесення української духовної скарбниці до рівня світового культурно-мистецького простору.

Українське музичне мистецтво кінця XIX — початку XX ст. розвивалося в тяжких умовах соціального і національного гноблення, економічної скрути, переборюючи різні заборони, штучні обмеження.

Разом з тим позитивним поштовхом для становлення передового політичного і культурного осередку стали характерні для цього часу соціальні й культурні зрушення, революційні події, посилення міжнаціональних прогресивних взаємин. Зміцнюються контакти між частинами української землі, штучно розділеними державними кордонами, настає помітна консолідація художніх сил, спрямована на утвердження демократичного характеру та національної визначеності української культури.

Примітною особливістю стала професіоналізація українського музичного мистецтва. Головним осередком музичної освіти були спеціальні заклади, які існували при Російському музичному товаристві та його відділеннях. Вони відігравали значну роль у підготовці творчих і виконавських кадрів в Україні. Вагомий внесок у розвиток музичної педагогіки та освіти здійснювали вихованці губернських музичних училищ, які відкривали свої приватні школи й запрошували викладачами колишніх товаришів по навчанню. Співи й музика, як відомо, посідали чільне місце в багатьох духовних навчальних закладах (церковно-приходських школах, єпархі-

альних училищах, семінаріях, духовній академії). Музична освіта складала в них нерідко основу для подальшого розвитку професіоналізму. Вихованці цих закладів не стояли осторонь мистецького життя. Чимало українських композиторів і громадських діячів (М. Леонтович, О. Кошиць, К. Стеценко та ін.) одержали в них початкову музичну підготовку.

Важливу роль в розширенні тематики й збагаченні змісту музичних творів відіграли тісні контакти композиторів з літературним середовищем. Звернення до художнього доробку визначних українських поетів, письменників позначилося як на загостренні громадянської проблематики, так і появі розмаїття ліричних образів. В українській музиці все виразніше окреслюється тенденція до поглибленого розуміння принципів народності, всебічного і творчо активного використання фольклорних джерел.

Серйозних досягнень здобула українська фольклористика у вивченні народного епосу — дум. Їх збирання і дослідження, широко розгорнуте філологами в другій половині XIX ст., продовжене на музичній ниві Миколою Лисенком. Значна роль у розшуках українських народних співців належала відомому художнику, знавцеві кобзарської справи Опанасові Сластіону. З ним пов'язані майже всі записи дум з мелодіями початку XX ст.

На початку 1875 р. відомий український народний співак — кобзар Остап Вересай — вперше у Петербурзі з величезним піднесенням та натхненням виконував українські народні пісні та думи. Враження від концерту було надзвичайним. З приводу такого успіху газета «Новости» писала: «Вересай як співець володіє величезним талантом. Його спів, що відзначається особливою пристрастю і глибоким задушевним почуттям, має сильний вплив на слухачів. В його думках, як жива, стоїть Україна, сповнена спогадів про минуле» [4, 21].

Музична творчість на зламі століть характерна розмаїттям індивідуальних стильових почерків. У цій мистецькій галузі діяли представники різних творчих поколінь. Плідно продовжував свою роботу основоположник української композиторської школи Микола Лисенко.

М.В. Лисенко — центральна постать в історії розвитку музичної культури України, видатний національний композитор, блискучий піаніст, талановитий хоровий диригент, педагог, вчений-фольклорист, активний музично-громадський діяч. Свої враження від зуст-

річі з Лисенком залишив у своїх «Спогадах» відомий меценат, видавець прогресивної київської газети «Рада» Є. Чикаленко: «Серед українців усякого віку він (М.В. Лисенко. — *Т. II.*) був безперечно найпопулярнішою людиною. В його помешканні збиралися українські студентські гуртки, а хто приїздив до Києва з провінції, то перш усього вдавався до Лисенка, де він знаходив привіт і ласку від господаря і довідувався про все, що діється в українських сферах не тільки Києва, а й усієї України...» [7, 245].

Миколу Лисенка і Бориса Грінченка поєднували близькі творчі й дружні стосунки. Композитор найрішучіше підтримував кандидатуру Б. Грінченка для видавництва славнозвісного «Словаря української мови» (до речі, в помешканні Лисенка і почалася праця письменника над словником. Деякий час після переїзду у 1902 р з Чернігова до Києва Б. Грінченко з дружиною жив у М. Лисенка). Їх поєднувала і спільна діяльність в «Просвіті».

Значні заслуги М. Лисенка в галузі художньої обробки народної пісні. У результаті багаторічної роботи по збиранню і вивченню української народно-пісенної творчості він опублікував понад 500 зразків українського музичного фольклору, причому це не тільки обробки для одноголосного чи хорового виконання, а й для інструментального. У своїх двох рапсодіях композитор вперше в українській фортепіанній музиці в концертно-віртуозному плані розробляє особливості народно-епічної музичної творчості (дум), мелосу і ритміки жартівливо-танцювальних пісень. Традиційний жанр рапсодії з її вільним чергуванням і контрастним зіставленням різних за типом тем (образів, ритмів, темпів) він творчо використовує на національному українському ґрунті.

Серед українських композиторів — односторонців Грінченка — слід відзначити Миколу Аркаса, керівника «Просвіти» на Миколаївщині. Коло його діяльності було надзвичайно різноманітним. Він є відомим вченим-істориком, автором «Історії України-Русі». Аркас не мав спеціальної фахової композиторської підготовки. Але природжена музикальність і творчий таланти зумовили появу його музичних опусів. В історії музики М. Аркас відомий як автор опери «Катерина», написаної за однойменною поемою Т. Шевченка. Це — перша опера на шевченківський текст. Її музика пройнята колоритом народної пісні.

М. Аркас і Б. Грінченко часто зустрічались у Києві на публічних лекціях, літературно-музичних вечорах, обговорювали проблеми

«Просвіти», підтримували активне листування. Про близькі творчі стосунки М. Аркаса і Б. Грінченка свідчить той факт, що письменник часто надсилав з листами до Миколаєва і бандеролі книжок. (Аркас надавав матеріальну допомогу Грінченку для видавництва літературних перекладів.)

В оточенні Б. Грінченка творила і плеяда молодих митців: Микола Леонтович, Кирило Стеценко, Яків Степовий, Олександр Кошиць, Станіслав Людкевич та ін. Вони розвивали естетичні настанови Лисенка, прокладали нові шляхи розвитку українського музичного мистецтва.

Кирило Григорович Стеценко — класик української музики, послідовник М. Лисенка. Освіту здобув у духовній школі, а потім семінарії. Разом з іншими семінаристами Стеценко брав участь у хорових подорожах Лисенка Україною. Зустріч з визначним композитором, спільна робота в хорових колективах стали важливою подією в житті молодого музиканта. Не дивно, що перші його хорові твори, написані на слова Б. Грінченка «Бурлака» і «Могила», зазнали значного впливу творчості М. Лисенка. Згодом творчий шлях К. Стеценка засвідчує самостійний підхід до розв'язання мистецьких завдань, а одним із найбагатших джерел, що живили творчість композитора, була українська пісня.

З великою повагою ставився молодий композитор до Б. Грінченка, високо шанував його талант. Ось один із листів К. Стеценка до Б. Грінченка, датований 1910 р.: *«Вельмишановний Борис Дмитрович! Як маєте завтра — у неділю — вільний час увечері і як ласка Ваша, то не одмовтесь прийти до мене. Збирається собі у мене товариство співак і всякого молодого люду... Хотіли б дуже бачити Вас серед себе. Прихильник Вашого таланту»* [5, 156].

Композитори-класики своєю увагою до поезії Б. Грінченка підтвердили її значимість, змістовність, ліричність, надали їй великого авторитету.

На слова Б. Грінченка Стеценком написані солоспіву «І тихая хатинонька», «Квітчані сльози», «Ой чого ти, дівчино, та й засумувала», а за його казкою створена дитяча опера «Лисичка, Котик і Півник».

«Квітчані сльози» — один із найкращих солоспівів. У ньому композитор користується «улюбленим прийомом контрасту: світла ідеалістична картина природи протиставлена злигодням життя дискримінованої української інтелігенції» [6, 207].

Степовий (Якименко) Яків Степанович належить до когорти українських композиторів, які гідно представляють демократичну вітчизняну культуру. Здобув блискучу музичну освіту. У 12 років був зарахований до Придворної співацької капели, пізніше закінчив Петербурзьку консерваторію. У його доробку чільне місце посідають камерно-вокальні твори, фортепіанні мініатюри, майстерні обробки українських народних пісень. Помітне місце в українській музиці відведене фортепіанним творам Степового, образно-інтонаційна будова більшості з яких пов'язана з українською пісенністю.

Отже, домінуюче місце в творчості українських композиторів цього періоду посідала вокальна, передусім хорова музика. Вона збагатилася низкою масштабних композицій, репрезентована різноманітними жанровими і драматургічними формами, але провідним залишається фольклорний напрямок.

Одним із найбільш значущих постатей у хоровому мистецтві є Олександр Кошиць. Це — геніальний диригент, визначний композитор і вчений-етнограф, педагог, засновник і керівник Української республіканської капели. Культурна діяльність Олександра Кошиця була своєрідним каталізатором музичних процесів початку ХХ ст., означила перспективи поступу різних галузей і жанрів хорової композиції і виконавства. Композитор викладав у Музично-драматичній школі М. Лисенка, очолював товариство «Боян», яке мало на меті розвивати українська культура. Обробки українських народних пісень складали основу репертуару хорового колективу, керівником якого був О. Кошиць. Саме його колектив уперше виконав знаменитий «Щедрик» Миколи Леонтовича.

Вершиною розвитку жанру обробок українських народних пісень вважається творчість Миколи Дмитровича Леонтовича (1877—1921). Самобутнє обдарування митця, любов до української пісні спонукали його зосередити свої творчі зусилля переважно на аранжуванні народної пісні, досягнувши в цьому справжніх мистецьких вершин. Кожна обробка народної пісні у М. Леонтовича є розгорнутим, професійно завершеним мистецьким твором, насиченим нерідко глибоким драматизмом.

Симфонічними обробками називають дві перлини М. Леонтовича — «Дударик» і «Щедрик». Цим високохудожнім зразкам належить визначна роль в історії української музики — застосування симфонічного методу опрацювання народної пісні. Народне пер-

шоджерело хору «Щедрик» належить до найстаріших зразків українського фольклору. Складно назвати твір, в якому б з такою силою сполучалися змістовність, художність і майстерність.

Обробка народної пісні стала жанром плідних художніх концепцій, творчого натхнення, глибоких художніх узагальнень. Це піднесло жанр на небувалу височінь, утворило той мистецький скарб, який успадкували композитори наступних поколінь.

Таким чином, спільнота демократичної інтелігенції, до якої належали провідні українські композитори, керуючись ідеями Бориса Грінченка, створила високу національну культуру, виробила оригінальний світогляд, втілила свої ідеали. Співвітчизники справедливо вважали Б.Д. Грінченка справжнім провідником українського націоналізму, голосом совісті українства.

Життя Бориса Грінченка — це суцільний подвиг заради відродження України.

Джерела

1. Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської / Грінченко Б // Грінченко Б. — Драгоманов М. Діалог про українську національну справу. — К. : Ін-т української археографії НАНУ, 1994. — с. 35—145.
2. Історія української музики : в 6 т. / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М.Т. Рильського. — К. : Наук. думка, 1989. — Т. 2. : Друга половина XIX ст. / [ред. Т. Булат та ін.]. — 464 с.
3. Корній Л. Історія української музики : у 3 ч. / Л. Корній. — Київ, Харків, Нью-Йорк : Видавництво М.П. Коць. — 2001. — Ч. 3. : XIX ст. — 480 с.
4. Лавров Ф.І. Кобзар Остап Вересай / Ф.І. Лавров. — К. : АН УРСР, 1955. — 100 с.
5. Стеценко К. Спогади, листи, матеріали / К. Стеценко. — К. : Музична Україна, 1981. — 480 с.
6. Пархоменко Л.О. Кирило Стеценко / Л.О. Пархоменко. — К. : Музична Україна, 2009. — 392 с.
7. Чикаленко Є.Х. Спогади. 1861—1907 / Є.Х. Чикаленко. — Нью-Йорк, 1955. — 504 с.

Рассмотрены тенденции и направления развития украинской музыкальной культуры конца XIX — начала XX века. Определяется влияние идей Б.Д. Гринченко на формирование мировоззрения и творческой деятельности композиторов-современников. Отмечается приоритетная роль народной песни в становлении украинского национального музыкального искусства.

Ключевые слова: украинская музыкальная культура, национальное самознание, народные источники, украинская песня.

It is explored tendencies and trends of the Ukrainian musical culture of the late XIX — early XX centuries. It is determined the influence of Borys Grinchenko's ideas on the development of worldview and creative activity of composers-contemporaries. It is noted priority role of folk song in the development of Ukrainian national musical art.

Key words: Ukrainian musical culture, national self-consciousness, folk sources, Ukrainian song.

Погребняк І.В.,

*старший викладач кафедри української літератури,
компаративістики та соціальних комунікацій
Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ЛІРИЧНА КОМПОНЕНТА ЕПІСТОЛЯРІЮ БОРИСА ГРІНЧЕНКА (на матеріалі листування Бориса та Марії Грінченків)

У статті розглянуто ліричну компоненту епістолярію Бориса Грінченка, проаналізовано специфіку листів до Марії Грінченко. Зазначено, що епістолярій насичений різноманітністю ідей, тем, мотивів. Особлива увага приділяється листам, які вирізняються своїм внутрішнім сюжетом.

Ключові слова: епістолярій, лірична компонента, лист-записничок, лист-звертання.

Сучасне літературознавство активізувало інтерес до епістолярію митців кінця ХІХ — початку ХХ ст. — періоду, насиченого різноманітними стильовими та ідейними тенденціями, збагаченого поглибленим змістом та пошуком оновлених форм. Звісно, структурні культурософські параметри цієї доби позначилися і на листуванні визначних представників української інтелігенції. Епістолярій як специфічний літературний масив є предметом наукових розвідок таких дослідників, як С. Антоненко [1], М. Бахтін [2], Н. Белунова [3], Л. Вашків [4], О. Копач [7], М. Коцюбинська [8], В. Кузьменко [9], Г. Мазоха [10], проте лірична компонента родинного епістолярію Бориса Грінченка, зокрема листування з дружиною, поки що залишається поза увагою дослідників.